

РОЗДІЛ 1

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА
ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

УДК 330.3:338.2

І.Ф. Прокопенко, Т.О. Стівбун

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Єдинім шляхом прискорення соціально-економічного розвитку України є ефективна державна інноваційна політика, яка здатна забезпечити реалізацію інноваційної моделі та сприяти сталому розвитку національної економіки. В Україні було прийнято велику кількість законодавчих та нормативних документів, присвячених інноваційній діяльності, але реальних кроків на цьому шляху зроблено замало. Виходячи з цього, метою статті є аналіз реалізації інноваційного потенціалу України, визначення перешкод, які стоять на шляху просування інноваційних ініціатив в практичну площину, обґрунтування підходів до розробки заходів державної політики регулювання і підтримки інноваційного розвитку національної економіки. В результаті проведеного дослідження було з'ясовано причини кризового стану інноваційної сфери, визначено негативну динаміку основних показників інноваційної діяльності промислових підприємств України та загроз в науково-технічній сфері, що нагромадились через неефективність державного управління, запропоновано елементи моделі інноваційного розвитку національної економіки. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі будуть спрямовані на розроблення ефективних механізмів реалізації державної інноваційної політики та пошук нових форм та методів стимулювання інноваційного розвитку.

Ключові слова: інноваційна система, інноваційна політика, інноваційний потенціал, інноваційний розвиток, інноваційна модель.

Единственным путем ускорения социально-экономического развития Украины является эффективная государственная инновационная политика, которая способна обеспечить реализацию инновационной модели и способствовать устойчивому развитию национальной экономики. В Украине было принято большое количество законодательных и нормативных документов, посвященных инновационной деятельности, но реальных шагов на этом пути сделано недостаточно. Исходя из этого, целью статьи является анализ реализации инновационного потенциала Украины, определение препятствий, которые стоят на пути продвижения инновационных инициатив в практическую плоскость, обоснование подходов к разработке мер государственной политики регулирования и поддержки инновационного развития национальной экономики. В результате проведенного исследования были выяснены причины кризисного состояния инновационной сферы, определена негативная динамика основных показателей инновационной деятельности промышленных предприятий Украины и угроз в научно-технической сфере, которые накопились из-за неэффективности государственного управления, предложены элементы модели инновационного развития национальной экономики. Перспективы дальнейших

исследований в этом направлении будут направлены на разработку эффективных механизмов реализации государственной инновационной политики и поиск новых форм и методов стимулирования инновационного развития.

Ключевые слова: *инновационная система, инновационная политика, инновационный потенциал, инновационное развитие, инновационная модель.*

The only way to accelerate socio-economic development of Ukraine is an effective innovation state policy, which can provide the implementation of innovative model and promote sustainable development of the national economy. In Ukraine, there were adopted a large number of laws and regulations dealing with innovation, but real steps made in this direction are insufficient. The aim of the article is to analyze the implementation of the innovative potential of Ukraine, the definition of obstacles that stand in the way of innovative initiatives promotion into practice, to study approaches to the development of state policies to regulate and support the innovative development of the national economy. As a result of the study, the reasons for the crisis state of the innovation sphere were explored, negative trend in key indicators of innovative activity of industrial enterprises in Ukraine and threats in scientific and technical sphere that have accumulated because of the inefficiency of public administration were defined, and elements of the model of innovation development of the national economy were proposed. Prospects for further research in this direction will be addressed to develop effective mechanisms for the implementation of innovation state policy and the search for new forms and methods to promote innovative development of national economy.

Key words: *innovation system, innovation policy, innovation potential, innovative development, innovative model.*

Постановка проблеми. Умови глобального ринкового середовища диктують необхідність активізації інноваційної діяльності як найбільш ефективного способу підвищення конкурентоспроможності країни і подальшого її розвитку на інтенсивній основі. Україні, на жаль, не вдалося ефективно використати свій інноваційний потенціал та адаптувати його для вирішення проблем, що накопичилися за час ринкових перетворень. Збереження існуючої моделі розвитку промислового сектору України з орієнтацією на низькотехнологічні виробництва та експорт призвело до зниження конкурентних позицій національної економіки і подальшого нарощування технологічного відставання від розвинутих країн. Тому пріоритетним завданням державної політики на сучасному етапі має бути модернізація національної промисловості на основі активізації інноваційних процесів, посилення впливу інноваційних чинників та виявлення більш раціональних шляхів розбудови національної інноваційної системи.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемні питання щодо інноваційних

процесів та механізмів їх стимулювання, ролі у забезпеченні зростання країн, аналізу інноваційних моделей, формування інноваційної політики досліджують багато вітчизняних та зарубіжних науковців. В зв'язку з тим, що на сучасному етапі розвиток інноваційної сфери в Україні можна охарактеризувати як такий, що не відповідає світовим тенденціям, останнім часом саме серед українських науковців активізувались дослідження, пов'язані з інноваційно-інвестиційними процесами. Численні роботи таких вітчизняних економістів, як О. Амоша, В. Антонюк, Ю. Бажал, О. Волков, Л. Гаман, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гречан, М. Денисенко, А. Землякін, М. Крупка, П. Микитюк, І. Лукінов, В. Осецький, А. Пересада, В. Семіноженко, В. Федоренко, А. Чухно та багатьох інших свідчать про актуальність даної проблематики в Україні. Питанням теорії і практики функціонування інноваційної сфери присвячені дослідження таких видатних зарубіжних вчених, як П. Друкер, Дж. Кейнс, С. Кузнець, Г. Менш, Р. Нельсон, М. Портер, П. Ромер, Б. Санто, А. Шпітгофф, Й. Шумпетер, Е Хансен та інші. Вагомий внесок у теорію інновацій здійснили російські дослідники С. Глазьев, Б. Кузик, Н. Кричигіна, М. Кондратьєв, Н. Іванова, Ю. Яковець, К. Янковський та інші. Не заперечуючи значних теоретичних досягнень стосовно вивчення інноваційних процесів варто зазначити, що ряд проблем інноваційного розвитку все ще залишаються невирішеними. Перш за все, це стосується розробки ефективної інноваційної політики, яка б була спрямована на реальні зрушення в інноваційній сфері.

Метою статті є аналіз реалізації інноваційного потенціалу України, визначення перешкод, які стоять на шляху просування інноваційних ініціатив в практичну площину, обґрунтування підходів до розробки заходів державної політики регулювання і підтримки інноваційного розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Інновації процвітають у сприятливому середовищі, де є загальне розуміння їх важливості і того, що потрібно для їх розвитку. В Україні немає дефіциту в кількості законів, концепцій, стратегій

інноваційного розвитку. Загальна кількість прийнятих або розглянутих на державному рівні тільки за останні 12 років перевищує 100 [6]. Слід визнати, що простежується така закономірність: коли термін дії багатьох з прийнятих документів ще не закінчується в динамічно мінливих структурах влади про них швидко забувають і приймають наступні документи, тому більшість з цих законів практично не виконується.

Таким чином, велика кількість змін у законодавстві, неефективність державного управління, невідповідна інфраструктура, дуже повільне інституційне забезпечення інноваційного розвитку (в Україні досі не сформовано цілісної національної інноваційної системи, яка б забезпечувала стабільний інноваційний розвиток у промисловості), відсутність стимулів, недосконалий механізм державно-приватного партнерства – це ті причини, які призвели до інноваційного розриву України з іншими розвинутими країнами світу. Як результат, протягом 2005-2012 рр. інноваційний розвиток промисловості України відзначався нестабільністю. У докризовий період рівень інноваційної активності підприємств був найвищим у 2007 р. Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у 2007 р. порівняно з 2005 р. збільшилася на 23,3%, їхня частка у загальній кількості промислових підприємств – з 11,9% до 14,2%. Кількість підприємств, що впроваджували інновації, зросла на 40,2%, їхня частка збільшилася з 8,2% до 11,5%. На стан інноваційної сфери руйнівню вплинула світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр., у цей період показники інноваційної активності мали переважно низхідну динаміку [2].

Реалізація в Україні у 2010-2012 рр. заходів державної політики, орієнтованих на підтримку інноваційних процесів, стала головним рушієм відновлення інноваційної діяльності промислових підприємств. Рівень їхньої інноваційної активності у 2012 р. досяг 17,4% (у 2011 р. – 16,2%). Впроваджували інновації 13,6% загальної кількості промислових підприємств (у 2011 р. – 12,8% [2]. Водночас, незважаючи на певну позитивну динаміку, в

Україні показники інноваційного розвитку відстають від аналогічних світових значень. Так, у провідних країнах – США, Японії, Німеччині, Франції – частка інноваційно-активних підприємств коливається у межах 70-80%, у країнах ЄС-27 частка підприємств, що впроваджують інновації, вчетверо більша, ніж в Україні [4].

Наслідком того, що в Україні формувалася і закріплювалася модель економіки, що побудована переважно на низькотехнологічних галузях і укладах, стало поглиблення у промисловому комплексі тенденції домінування виробництв з низькою наукоємністю. Так, у 2012 р. частка інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції становила 3,3% (у 2005 р. – 6,5%), частка експорту інноваційної продукції в реалізованій інноваційній продукції – 36,9% (у 2005 р. – 50%) [2].

Основним джерелом фінансування інновацій у промисловості є власні кошти підприємств, частка яких становила у загальному обсязі у 2012 р. 52,9 %. Їхнє переважання серед інших джерел фінансування інноваційної діяльності зумовлене недостатньо чітким та складним процесом залучення фінансових ресурсів (через несприятливий інвестиційний клімат, нерозвиненість венчурного фінансування інноваційної діяльності тощо). Незначними є частки фінансування інноваційної діяльності з державного та місцевих бюджетів – 1,1%, коштами вітчизняних інвесторів – 0,3%, іноземних інвесторів – 0,4%. Активізація залучення кредитних ресурсів сприяла зростанню їхніх обсягів у 2011 р. порівняно з 2010 р. у 8,8 разів та частки у загальному обсязі до 38,3 % [2].

Важливе значення для здійснення інноваційної діяльності у країні має рівень розвитку інноваційного середовища, який можна виміряти за допомогою індексів, що характеризують стан того чи іншого аспекту економіки та суспільства [5, с. 18]. Про низький рівень розвитку інноваційного середовища в Україні свідчать низькі позиції України у міжнародних рейтингах, які оцінюють технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країн. У 2012 р. за глобальним індексом конкурентоспроможності Всесвітнього економічного

форуму Україна посіла 73 місце серед 144 країн [3], у 2013 р. за Глобальним індексом інновацій – 71 місце серед 142 країни світу, що на 8 позицій менше порівняно з 2012 р. і на 11 позицій порівняно з 2011 р. Аналіз субіндексів Глобального індексу інновацій свідчить, що основними вадами, які заважають інноваційному розвитку України, є недостатня ефективність державного управління (124 місце у світі) і регуляторного контролю (113), низька якість верховенства права (117), несприятливе бізнес-середовище (127), ускладнений режим сплати податків та банкрутства підприємств (125 та 135 відповідно), недостатня енергоефективність та екологічність виробництв (119 та 97 відповідно), низькі темпи формування капіталів (108), недостатній рівень конкуренції на внутрішньому ринку (101 та 82 відповідно), низький рівень розвитку кластерів (110) та ін. [7].

Таким чином, на сьогодні Україна продовжує розвиватися без суттєвого використання свого інноваційного потенціалу. Інноваційна продукція освоюється в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і не дає можливості підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого періоду. Науково-технічні роботи вимагають великих витрат, в Україні ж державне фінансування інноваційних робіт за останні роки зменшилося настільки, що за показниками роздержавлення інноваційної сфери ми випередили всі країни «Великої сімки», крім Японії.

Усе це свідчить про відсутність в Україні стійких засад інноваційної моделі розвитку, що пояснюється цілою низкою серйозних проблем. Серед них, насамперед, – неадекватність технологічної структури економіки цілям і вимогам інноваційної моделі розвитку. За експертними оцінками, нині в Україні у 95% промислового виробництва домінують застарілі 3-й і 4-й технологічні уклади на відміну від розвинених країн, де панівним став 5-й уклад і простежується бурхливе становлення найсучаснішого, 6-го технологічного укладу. Технології 5-го укладу, що базуються на широкому

використанні в технічних системах комп'ютерної техніки, в Україні використовуються в мізерних масштабах (4,2%). Технологій 6-го «ультра-укладу» взагалі немає [1, с. 7]. Переорієнтація української економіки на сучасні технологічні уклади відбувається зі значним запізненням. На строках їх впровадження негативно позначилось і проведення непродуманої, поспішної приватизації, що зруйнувала єдність багатьох унікальних технічних систем.

Подальше відставання України за масштабами та темпами модернізації своєї технологічної бази від провідних країн може призвести до перетворення вітчизняної економіки у сировинний придаток розвинених держав і втрати конкурентоспроможності навіть на традиційних ринках. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у здійсненні технологічного прориву України на стадію 6-го укладу, можливо навіть обминаючи етап освоєння 5-го технологічного укладу.

На нашу думку, здійснити такий стрибок реально навіть із урахуванням наявної максимальної зношеності технологічного обладнання у провідних галузях промисловості. Але для цього потрібна істотна корекція всієї державної науково-технічної політики, яка має бути орієнтована на максимальну централізацію інвестиційних ресурсів, забезпечення пріоритетів фінансування фундаментальних наукових досліджень, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт і розвиток галузей 6-го технологічного укладу.

Українська економіка не має сформованого стійкого інноваційного ядра. Це призводить до того, що таке недостатньо розвинене інноваційне ядро слабо притягує до сфери високотехнологічного виробництва інвестиції. Необхідний ретельний відбір та адаптація лише тих інноваційних елементів, що найбільш плідні у конкретних умовах країни. До них, на нашу думку, належать: біомедицина та біотехнології; інформаційні технології і системи; енергозберігаючі технології та нетрадиційні енергоресурси; авіакосмічні технології та нові покоління засобів транспорту і зв'язку; оборонно-технічні системи і засоби безпеки нових поколінь.

Одним з найбільш ефективних засобів підвищення інноваційної активності у промисловості є застосування кластерного підходу організації промислового виробництва, який дозволяє об'єднати у межах кластерів ресурси та компетенції, недоступні для окремих підприємств. В Україні є всі передумови для розвитку інноваційних кластерів у високотехнологічних секторах, тоді як на сьогодні особливістю розвитку кластерів в Україні є орієнтація більшості перспективних кластерів на традиційні галузі промисловості – легку промисловість, будівництво, АПК, металургію. Реалізації кластерної моделі розвитку в промисловість України перешкоджають відсутність законодавчої та нормативно-правової бази для розвитку кластерів; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; відсутність ефективних механізмів взаємодії промислових підприємств, науково-дослідних, освітніх організацій та органів державної влади.

Важливим моментом інноваційно-технологічного оновлення економіки є стимулююча податкова політика. Підвищення питомої ваги пільг в ряді провідних країн, що забезпечують сприятливий інноваційний клімат, є загальною тенденцією. У США, наприклад, налічується більше сотні пільг, які активізують НТП. Головна перевага податкової підтримки полягає в тому, що пільги надаються не авансом, а в якості заохочення за реальну інновацію. Примітно, що в США сума недоотриманих у вигляді податків коштів приблизно відповідає внескам фірм до інноваційного процесу. У ряді країн стимули перевищують інвестиції. Наприклад, в Австралії податкова пільга становить 150 відсотків інвестицій, в Бельгії – 110 відсотків. У більшості ж країн (Канаді, США, Японії, Франції, Італії та інших) передбачається 100-відсоткове виключення з оподаткованого доходу витрат на інновації [5].

Визначальну роль у США в становленні інноваційного суспільства відіграла податкова реформа 1990-х рр., за якою вводилася 25-відсоткова знижка з капіталовкладень у науково-дослідні роботи для стимулювання технічного переоснащення промисловості. Скорочення термінів аморти-

заційних списань у середньому на 40% дало поштовх оновленню основного капіталу. «Нова економіка» Сполучених Штатів, побудована на інноваційних підходах, стала реальністю.

Таким чином слід зазначити, що життєздатна культура інновацій є важливим фактором в успіху державних ініціатив сприяння інноваціям і сама по собі повинна бути метою державної політики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу виявлено, що інноваційна діяльність не стала визначальним фактором економічного зростання в національній економіці. Тому надважливими завданнями для України стають:

- ключова, інтеграційна роль держави у формуванні інноваційного потенціалу промисловості України, яка має використовувати системні економічні інструменти державного впливу, що відповідають обраному стратегічному економічному курсу;
- створення єдиної правової бази щодо інноваційного розвитку, імплементування деяких європейських норм; усунення дублювання і суперечностей в законах та органах державної влади, які забезпечують реалізацію інноваційної політики;
- визначення простої і зрозумілої, з чіткими пріоритетними напрямками стратегії інноваційного розвитку України, яку насправді можна реалізувати за відповідний період та інноваційної спеціалізації країни;
- забезпечення зв'язків компаній з університетами та науково-дослідними інститутами, міжнародної науково-технічної кооперації;
- збереження та нарощування інноваційного потенціалу вітчизняної промисловості, запровадження системи заходів щодо її інноваційного розвитку з урахуванням галузевих особливостей та необхідності стимулювання її структурної перебудови;
- забезпечення страхування інноваційних ризиків державою;
- застосування кластерного підходу організації промислового

виробництва, який дозволяє об'єднати у межах кластерів ресурси та компетенції, недоступні для окремих підприємств;

- формування та впровадження в дію комплексу податкових стимулів для розширення інноваційної активності, а саме: диференціювання ставок податку, надання податкових пільг, які реалізуються шляхом пільгового оподаткування прибутку, скорочення оподатковуваної бази, зменшення вирахувань з податкових платежів, відстрочку плати податку, спеціальні пільгові режими амортизації; розробка та впровадження механізму контролю за цільовим використанням пільг, врахувавши позитивний досвід формування спеціальних інноваційних рахунків.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі будуть спрямовані на розроблення ефективних механізмів реалізації державної інноваційної політики та пошук нових форм та методів стимулювання інноваційного розвитку національної економіки.

Література

1. Бурлака В. Пріоритети інноваційного розвитку в українській економіці. / В. Бурлака // Діловий вісник. – 2010. – №12 (199). – С.7.
2. Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2012 р. [Електронний ресурс] / Держстат. України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
3. Інформація Всесвітнього економічного форуму „The Global Competitiveness Report” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>
4. Лазарева Є. Дослідження закономірностей інноваційних перетворень у регіональній економіці / Є. Лазарева // Економіст. – 2009. – № 9. – С. 35-37.
5. Мельникова И. Стимулирование научно-инновационной деятельности: мировой опыт. / И. Мельникова // Журнал международного права и международных отношений. – 2010. – №3. – С.89-93.

6. Механізм державного управління науково-технологічною сферою (світовий та вітчизняний досвід) / Мусіна Л.А., Кваша Т.К., Березняк Н.В., Євтушенко В.М., Андрощук Г.О., Ярчук А.В. – К.: УкрІНТІ, 2009. – 216 с.

7. Global innovation index. The local dynamics for innovation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2013#pdfopener>